

รายงานการจัดการความรู้ด้านการวิจัย

เรื่อง แนวทางปฏิบัติการทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชน โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการวิจัยแบบดั้งเดิมที่นักวิจัยตั้งประเด็นปัญหาเริ่มต้นและลงมือปฏิบัติเพื่อตอบประเด็นปัญหาด้วยตนเองโดยการทำการวิจัย มาเป็นการวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมทั้งในการหาปัญหา คิดค้นแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนา และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง นอกจากนี้ ชุมชนจะยังได้รับประโยชน์ร่วมกันกับผลการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนานั้นๆ โดยนักวิชาการหรือนักวิจัยจากภายนอกชุมชน จะทำหน้าที่เป็นแค่พี่เลี้ยงที่คอยอำนวยความสะดวกในทางด้านวิชาการเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางใหญ่ของการทำงานนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายที่นักวิจัยที่มีประสบการณ์ในการทำการวิจัยแบบดั้งเดิมทั้งหลายจะบรรลุผลสำเร็จไปได้ด้วยดี ดังนั้นเทคนิควิธีที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เรียงตามลำดับขั้นตอน นักวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติในการทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ โดยจะประกอบไปด้วย 7 ขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

1. การศึกษาบริบทชุมชน

นักวิจัยจะต้องทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่ตั้งของชุมชนที่จะเข้าไปศึกษาให้ชัดเจนก่อน จากนั้นเข้าไปในชุมชนแบบเชิงท่องเที่ยวเพื่อสำรวจหรือศึกษาสภาพการดำรงชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการทำงาน วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การที่มีเพื่อนหรือคนรู้จักกันมาก่อนในชุมชนที่เข้าไปศึกษา จะเป็นผลดีในเรื่องของการไว้วางใจของคนในชุมชนนั้น และจะทำให้ให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่แท้จริงมากที่สุด

2. การคัดเลือกชุมชน

เมื่อนักวิจัยได้ดำเนินการสำรวจเพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในพื้นที่ต่างๆ แล้ว ให้ทำการรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ แล้วตัดสินใจเลือกชุมชนที่จะเข้าไปทำการวิจัย โดยให้พิจารณาถึงความเหมาะสมด้านความปลอดภัยเป็นสำคัญด้วย เพราะแต่ละชุมชนก็จะมีปัญหาเชิงสังคมรุนแรงมากน้อยไม่เท่ากัน

3. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ความร่วมมือร่วมใจกันระหว่างนักวิจัยและคนในชุมชนถือเป็นหัวใจที่สำคัญในการทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้ประสบความสำเร็จ คนในชุมชนต้องการความไว้วางใจและความเชื่อมั่น

ในตัวนักวิจัยเป็นอันดับแรกก่อนที่จะทำวิจัยร่วมกัน การเข้าไปสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ผู้นำชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เจ้าหน้าที่ของภาครัฐ (เช่น ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข) ตลอดจนภาคเอกชนที่ทำธุรกิจกับชุมชนนั้น การติดต่อกับบุคคลเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสื่อกลางระหว่างนักวิจัยและคนในชุมชนได้ดี การเริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอาจจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ชุมชนนั้นมีการปฏิบัติเป็นประจำอยู่แล้ว เช่น การประชุมหมู่บ้าน การประชุมวิสาหกิจชุมชน หรือกิจกรรมเชิงประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนเข้าไปช่วยแนะนำหรือแก้ไขปัญหที่ชุมชนกำลังประสบอยู่ในขณะนั้นและอยากให้บุคคลหรือเจ้าหน้าที่ภายนอกเข้ามาช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

4. การหาโจทย์วิจัย

ความไว้วางใจและเชื่อมั่นในตัวนักวิจัยของชุมชนจะเป็นจุดเริ่มต้นในการหาโจทย์วิจัยร่วมกัน การจัดประชุมสัมมนาร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย จะเป็นการศึกษาถึงประเด็นปัญหาและความต้องการของชุมชน พร้อมกับการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น บางครั้งอาจจะต้องมีการสนทนากลุ่มย่อยเพิ่มเข้าไปอีกเพื่อความชัดเจนของประเด็นปัญหา อย่างไรก็ตามปัญหาและความต้องการที่หลากหลายของชุมชน นักวิจัยต้องเรียงลำดับถึงความสำคัญของปัญหาและคำนึงถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในชุมชนเพื่อพิจารณาโจทย์ที่จะทำวิจัย ในขณะเดียวกันก็ต้องอยู่ในขอบเขตหรือฐานความรู้ของนักวิจัยที่สามารถทำได้ด้วย

กลยุทธ์ที่จะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการหาโจทย์วิจัยหรือกำหนดประเด็นปัญหานั้น สามารถทำได้ ดังนี้

- 1) นักวิจัยจัดอบรมให้ความรู้กับชุมชนในเรื่องที่ชุมชนนั้นขาดทักษะและมีความต้องการ
- 2) มีเวทีที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เสนอองค์ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น

จากกลยุทธ์ข้างต้น เมื่อนักวิจัยและชุมชนต่างเป็นผู้ให้ซึ่งกันและกันก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เริ่มมองเห็นปัญหาหรือจุดที่จะต้องมีการพัฒนาร่วมกันได้

5. การออกแบบการวิจัย

เมื่อได้ประเด็นของปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนาแล้ว ควรมีการกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของโครงการวิจัยให้ชัดเจน ให้คนในชุมชนกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคนกันเอง รวมทั้งรูปแบบกิจกรรม วันและเวลาที่ทำกิจกรรม นักวิจัยต้องมีการติดต่อประสานงานกับตัวแทนของชุมชนที่ทำวิจัยร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ มีการเตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลาเมื่อชุมชนมีการนัดหมายให้เข้าร่วมกิจกรรม

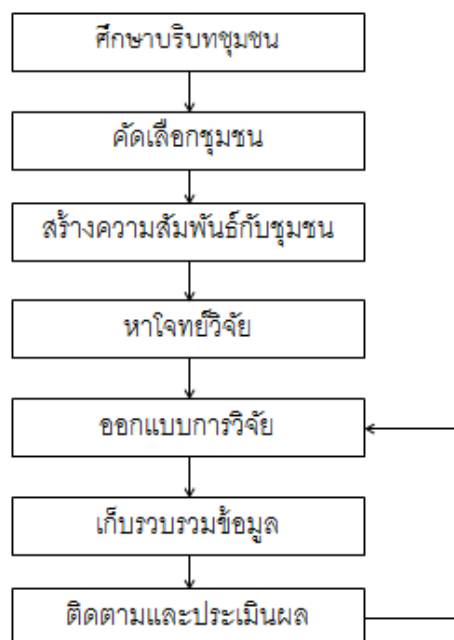
6. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

การทำกิจกรรมร่วมกันทุกครั้งตามแผนปฏิบัติงานที่ชุมชนได้กำหนดขึ้นมา นอกจากนักวิจัยจะเป็นผู้รวบรวมข้อมูลการวิจัยแล้ว ควรให้ชุมชนร่วมรับผิดชอบในการรวบรวมข้อมูลด้วย แต่อย่าให้ชุมชนใช้วิธีที่ยุ่งอยากซับซ้อนในการบันทึกหรือเก็บข้อมูล เพราะเป็นภาระและเกิดความเบื่อหน่าย การจดบันทึกอย่างง่าย ๆ และการใช้มือถือถ่ายภาพหรือวิดีโอเพื่อบันทึกกิจกรรม น่าจะเป็นวิธีที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบันของคนในชุมชนมากที่สุด

7. การติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลกิจกรรมที่ชุมชนได้ปฏิบัติถือเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อที่นักวิจัยจะได้ประเมินถึงปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการทำวิจัย และพร้อมที่จะเข้าไปช่วยเหลือหรือเติมเต็มให้การทำวิจัยได้ดำเนินต่อไปอย่างราบรื่น กรณีที่งานวิจัยได้สำเร็จไปแล้ว การติดตามผลงานมีความสำคัญอย่างมาก ชุมชนเดิมอาจมีการร้องขอให้เข้าไปช่วยทำวิจัยต่อยอดของเดิมอีก หรือทำวิจัยในประเด็นปัญหาอื่นที่น่าสนใจ สำหรับการติดตามประเมินผล และการประสานงานที่สะดวกที่สุดในสังคมยุคปัจจุบันคือการใช้โซเชียลเน็ตเวิร์ค เช่น ไลน์ หรือเฟซบุ๊ก กับผู้นำหรือตัวแทนชุมชน

จากแนวทางปฏิบัติที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปได้ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงแนวทางปฏิบัติการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม